

КЛАСИФІКАЦІЯ ЛОКАЛЬНИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ТРАДИЦІЙ У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА ЕТНОМУЗИКОЛОГІЇ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Розглядаються специфіка і дефініції локальної фольклорної традиції та динаміка її вивчення в сучасних культурних умовах.

Ключові слова: культурна традиція, народна культура усної традиції, фольклорна традиція, термінологічний метод.

Рассматриваются специфика и дефиниции локальной фольклорной традиции и динамика ее изучения в условиях современной культурной ситуации.

Ключевые слова: культурная традиция, народная культура устной традиции, фольклорная традиция, локальная фольклорная традиция, терминологический метод.

This paper is focusing on specifics and definitions of a local folklore tradition and dynamics of its research in modern cultural conditions.

Key words: cultural tradition, folklore culture of oral tradition, a local folklore tradition, terminological method.

Розуміння традиції у вітчизняній культурології початку ХХІ ст. ґрунтується на понятті культурної традиції. Згідно з культурологічним словником, культурні традиції — це усталені «інерційні моменти в культурі. У загальному розумінні вони являють собою елементи культурної спадщини — ідеї, цінності, звичаї, засоби сприйняття світу, яким притаманне успадковування новими поколіннями та збереженість (від лат. — традиція — «передання»). Система культурної традиції дозволяє утримувати цілісність та сталість суспільного організму, що відображено в понятті «історична пам'ять» і доповнюється діалектичним протиставленням — культурною інновацією [14]. П. Гуревич визначає культурні традиції як соціальну культурну спадщину, що передається від покоління до покоління й відновлюється в певних суспільствах та суспільних групах протягом тривалого часу [8].

Культурна традиція взагалі та її історично найдавніша форма — народна культура усної традиції, забезпечують зв'язок між різними художньо-історичними типами у світосприйнятті кожного наступного покоління, зумовлюють функціонування традиції і в сучасних умовах інформаційного суспільства. Водночас смисловим відтінком поняття культурної традиції та її яскравим проявом є фольклорна традиція певного регіону, локусу, «осередку».

Нині, коли проблеми глобалізації, екологічної кризи початку третього тисячоліття потребують формування нової системи світосприйняття, культурна традиція постає стабілізуючим чинником у збереженні основ земної цивілізації.

Отже, актуальність проблеми полягає в необхідності уточнення термінологічного визначення та понятійної сфери культурної традиції, що є основою для формування фольклорної традиції як її історично ранньої форми; різновидів і аспектів сучасного побутування.

Подальше існування традиційної народної культури як культури усної традиції нині залежить від таких руйнівних явищ, як звуження жанрової системи, локалізація фольклорних середовищ, нівелювання виконавських особливостей [7, с. 25]. Пасивний характер побутування обрядового й епічного музичного фольклору пов'язаний з об'єктивними процесами: розширенням інформаційного поля та зміною системи ціннісних орієнтирів різних верств сучасного суспільства (з традиційного відтворення світу на інноваційний), а також з ідеологічними обмеженнями певних історичних періодів розвитку національної культури. Це у свою чергу дозволяє розглянути проблему екології культури, одним із ґрунтовних прошарків якої є фольклорна традиція. Вона найбільше незахищена в умовах сучасної культурної ситуації та слугує своєрідним індикатором її соціально-екологічних проблем.

Мета статті — розглянути визначення поняття локальної фольклорної традиції у співвідношенні з культурною традицією в культурології, а також як дефініцію народної культури усної традиції, розрізнити історико-культурні типи локальних фольклорних традицій.

Загальнонаукова методологія використовує для цього термінологічний метод та історичний підхід як основу для вивчення. «Термінологічний метод передбачає вивчення історії термінів і позначених ними понять, розробку та уточнення їх змісту та обсягу, встановлення взаємозв'язку та субординації понять» [22, с. 58–59]. Зокрема термінологічний метод дозволяє розрізнити широке та вузьке значення окремих слів-термінів, а також введення нових термінологічних значень, які закріпилися в дослідницькій практиці, використання одного й того ж вербально-семантичного комплексу, вираженого словом або групою слів у різних значеннях. Наприклад, термін «традиція» в етномузикології вживається не лише в значенні узагальнення і механізму передавання набутого досвіду (трансмисії культурної інформації), але й у значенні об'єкта дослідження як такого, що має певні просторові та часові координати, а також іманентні властивості, якість яких залежить від етнокультурного наповнення цих координат: європейська, східнослов'янська, національна (зокрема — українська), регіональна, локальна традиція та мікролокальна («осередкова») традиції. До них наближені вербально-семантичні комплекси «традиційна народна культура», «народна культура усної традиції», «народна художня традиція».

Синтетичне за характером, цілісне за співвідношенням елементів, поняття культурної традиції сформульовано в монографії Є. Г. Абрамян «Біля витоків культурної традиції». Для його теоретичного та методологічного становлення наприкінці 80-х рр. важливими були такі гносеологічні стратегії: системний підхід, теорія інформації, семіотика, які були здатні створити реальну інтегративну платформу для поєднання наук, що вивчають виникнення культури. Вони спроможні інтерпретувати для цього найвищі досягнення літератури та мистецтва, традиційної усної творчості.

Методологія вивчення проблеми походження культури ґрунтується на інтегруючій функції технологодіяльницької інтерпретації культури. «Культурологічна концепція створила умови для філософського осмислення культурної традиції як механізму відтворення суспільного життя» [1, 13]. Детальна розробка поняття традиції з точки зору філософського узагальнення подана В. Д. Плаховим у праці «Традиции и общество. Опыт философско-социологического исследования» (М., 1982). В. Б. Власова в статті «Традиция как социально-философская категория» [4] також розглядає соціально-філософську характеристику традиції щодо її когнітивного визначення, зокрема у зв'язку з відтворенням поведінки людини. На інформативному підході до визначення традиції наголошують Я. К. Ребане та Ю. М. Лотман, останній визначає культуру через поняття спадкової пам'яті.

Поняття фольклорної традиції, розроблене в працях культурологів та філологів-фольклористів, є також терміном і в етномузикології. С. Ю. Неклюдов виділяє в понятті «фольклорна традиція» дві складові — процес та його результат. Це насамперед сукупність текстів народної культури, які передаються усно й не належать автору або виконавцеві. Його якості, на думку вченого, зумовлені культурною монолітністю, консерватизмом ідеологічних засад та суспільних структур тих етносів, в яких вони побутують [17]. Водночас фольклор — це «голос минулого», що відтворюється через повтор засвоєного усно, і в такому разі фольклорна традиція — ланцюжок поступових змін, кількісне накопичення яких приводить до виникнення нової якості. Зважаючи на це, процес складання нових форм є продовженим у часі, початок якого складно визначити [17]. Згідно з твердженням автора, поняття «фольклорна традиція» містить мінімум чотири аспекти: «субстанційний», «структурний», «технологічний», «прагматичний». Перший визначається змістовими характеристиками (картина світу, концепти, символи, образи), другий — морфологічною організацією текстів, що його складають, третій — засобом їхньої комунікації (зберігання, передачі та відтворення інформації), четвертий — специфікою їхнього функціонування [17].

Для розгляду специфіки фольклорної традиції в галузі культурології необхідно порівняти запропоновані сучасною культурологією визначення феномену культурної традиції, динаміки її функціонування в часі (культурно-історичні типи) та варіативності просторового наповнення об'єкта.

Крім того, важливо розкрити процеси формування, функціонування народної культури усної традиції на прикладі особливостей народної пісенності. Це уможливить виявити специфіку як автхтонних, «корінних» локальних традицій, так і етноконтактних територій, які більшою мірою є перехідними музичнодіалектними зонами.

Поняття фольклорної традиції в сучасній етномузикології має безліч термінологічних аналогів. Це такі, як «місцева традиція», «регіональна традиція» (вживається серед дослідників традиційної культури Росії, Білорусі), локальна традиція (з апарату ареальної типології), локальна фольклорна традиція [19-21]. Географічний, тобто часопросторовий, чинник побутування музичного фольклору вивчає мелогеографія, яка «складається з двох дисциплін — музичної діалектології та ареальної типології...діалектологія виявляє й описує територіальні відмінності пісень у межах визначених типів, натомість типологія, класифікуючи в географічному аспекті типи та жанри, не зважає при цьому на їхні діалектні особливості» [5, 13] «До базових понять мелогеографії належать: ареал — територія поширення певного музичного явища, та ізолінія — термін широковідомий у теоретичній картографії» [16, с. 137].

Фольклористи-літературознавці досліджують усну народну творчість через опис морфології, тематики та виражальних засобів обраних видатних творів тих чи інших жанрів, етномузикологи наполягають на значенні функції твору в традиції, його обрядово-звичаєвого контексту побутування. Цей перспективний і найактуальніший підхід, у розробку якого великий внесок зробила саме вітчизняна наука, відкрив нові дослідницькі можливості для наукових узагальнень порівняно з класифікацією фольклору як об'єкта дослідження у фольклористиці, традиційному музикознавстві.

Спираючись на методологічну основу праць Ф. М. Колесси, К. В. Квітки, В. Л. Гошовського, С. Й. Грици, А. І. Іваницький конкретизує цей ключовий зворот у науковому розумінні фольклору як об'єкта дослідження таким чином: «...мистецтвознавчих методів музична фольклористика не відхиляє. Але вони мусять бути підпорядковані етнологічним завданням... етномузикологія в основі є обслуговуючою дисципліною, що постачає власні факти до арсеналу гуманітарної метанауки — історії культури» [11, с. 127-128].

Специфіка народної культури усної традиції та проблеми її вивчення потребують насамперед розгляду визначення її типології. Відомий дослідник «старожильської» традиційної культури регіонів Сибіру, етномузиколог А. М. Мехнецов підкреслює важливість вироблення наукового розуміння народної художньої традиції через вияв її закономірностей як принципу, що відбиває логіку пізнання оточуючого світу, закріплення та передання набутого досвіду. Традиція сприймається як система відібраних практикою нормативних дій, як засіб співвідношення досвіду із сучасною практикою й містить три функціональні рівні: архаїчний (інерційний); активно діючий, продуктивний рівень і неоднорідні явища, що виникають під час набуття нового досвіду [15, с. 34].

Е. Ю. Алексеев аналізує синкретичну природу усної народної культури, вважає оптимальною та науково плідною гносеологію традиційної культури на синтезі естетичного, соціологічного та психологічного підходів [2, с.14].

Для розуміння характеру функціонування фольклорної традиції в соціологічному аспекті вивчення важливим є положення Е. Ю. Алексеева про відмінність механізмів трансмісії художньої інформації у фольклорі й композиторській музиці. Аналізуючи його особливості за допомогою методів структурної лінгвістики й узагальнення реальної фольклорно-дослідницької практики, він констатує: «Якщо у фольклорі специфічним та переважаючим є «автокомунікативний» акт творчості — ситуативно «замкнений», то у професійному спеціалізованому мистецтві домінує акт зовнішньої комунікації, ... обмежений завершеним твором — «опусом», що протистоїть змінам у зовнішньому середовищі» [2, с. 64]. Фольклорна творчість орієнтована насамперед на співака та його життєві функції (за термінологією структурної лінгвістики — емотивна функція), натомість спеціалізоване мистецтво орієнтоване насамперед конотативно, тобто на отримувача повідомлення — слухача.

У традиційній народній культурі умови стабільні, середовище має сталій характер, воно консервативне, а продукт — багатозначний та варіативний. У композиторській музиці середовище розімкнене, плинне, але твір функціонує як чітко зафіксований текст.

Питання специфіки функціонування фольклорного твору в традиції порушувалися й частково вирішувалися в працях Б. В. Асаф'єва, П. Г. Богатирьова, С. С. Скребкова, а також етномузикологів К. В. Квітки, В. Л. Гошовського, Є. В. Гіппіуса, І. Й. Земцовського, В. Є. Гусєва [9], А. М. Мехнецова. Серед учених, які нині вивчають проблеми соціального аспекту побутування регіональних та локальних традицій, слід відзначити С. Й. Грицю,

І. В. Мацієвського, В. М. Щурова [23], О. А. Пашину, К. А. Дорохову, Л. І. Новикову, О. В. Тюрікову та ін. [16–21].

Як доводить І. В. Кліменко, К. В. Квітка «став «ідеологом» майбутньої дисципліни (мелогографії), виголосивши в статтях 30 — 40-х рр. програму географічного вивчення обрядового мелосу слов'ян методом картографування його типових явищ» [11, с. 19]. При цьому вчений звертав увагу на системне дослідження пам'яток регіональної фольклорної традиції у зв'язку з виконавським стилем, особливостями мовного діалекту й інтонування. В. Л. Гошовський основувався під час аналізу фольклорної традиції на методології трьох розгалужень етномузикології, а саме ареальної типології, компаративістики та історичної музикології. У збірці «Народні пісні Закарпаття» — одному з перших наукових досліджень української музичної діалектології — він групує пісні «за музичними діалектами (музично-етнографічними районами) з метою глибшого пізнання «пісенних стилів та особливостей народної музичної мови» [6, с. 15]. Є. В. Гіппіус вважає, що «кожна регіональна традиція є сталим системним типом» [4, с. 6] і подає жанрово-стилістичну систему традиції як факт його реалізації: «жанр — це функція, втілена у структурі, а саме — у типах наспівів і форм інтонування та пов'язаних із ними поетичних текстах» [4, с. 8]. Положення вченого розвинуті в працях сучасних російських дослідників. Зокрема в підручнику «Народна музична творчість» музично-фольклорна традиція розглядається як складова специфіки музичного фольклору й транслюється за допомогою системи культурних текстів. Специфіку музично-фольклорної традиції визначає міцний зв'язок музично-фольклорного тексту з контекстом, який і зумовлює баланс співвідношення його жанру й функції в культурі [17, с. 57-59]. Під час розгляду музично-фольклорної традиції в синхронному зрізі вона виявляє просторовий аспект свого побутування, зокрема в множині локальних (місцевих) версій. Наприклад, відмінний етнографічний контекст визначає систему жанрів і жанрово-стильову домінанту локальної фольклорної традиції [17, с. 61-62].

Для формування народнопісенної культури Слобідського регіону характерним є пізній компактний характер заселення, напіввійськовий устрій життя укріплених поселень, слобід та хуторів. Етнокультурній традиції притаманний інтровертний (спрямований на саморозвиток) характер побутування. Він зумовлює розвиток двомовної фольклорної традиції, яку можна визначити поняттям «новопоселянська». Для побутування пісенних жанрів велике значення має специфічна якість локальної фольклорної традиції, яку позначаємо терміном «осередковість». Саме «фольклорний «осередок», що створює культурно замкнену територію, є голов-

ною умовою трансляції культурних текстів у «новопоселянській» традиції пізнього формування [20, с. 8–9].

Локальна традиція як одиниця побутування могла існувати, на думку Л. І. Новикової, як «класична система передання етнокультурної інформації у відносно замкненому моноцентричному сільському середовищі, де функціонування фольклору забезпечувалося традиціями» [19, с. 285]. О. В. Тюрикова дослідила ефект «стерео відображення» фольклорної традиції на матеріалі пісенності с. Скрипаї Зміївського району на Харківщині порівняно з новопоселянами Сибіру — с. Мар'їнка Новосибірської обл. на основі монолітності та внутрішніх жанрово-функціональних зв'язків фольклорного осередку [21]. Характеризуючи фольклорну традицію Донбасу, дослідниця наголосила на тому, що «постійне прибуття нових фольклорних сил заважало стабілізації фольклорного середовища й формуванню цілісної регіональної традиції» [22, с. 295]. І дійсно, в умовах Донбасу фольклорне середовище зужується до мікролокального масштабу, наближається, на наш погляд, до «осередковості» побутування.

Особливості фольклорної, зокрема пісенної, традиції полягають у тому, що вона є не лише системою музично-поетичних текстів, яка постає предметом вивчення музикознавства із долученням для його ідентифікації мистецьких категорій, але й об'єктом культурології, мовознавства, соціології, етномузикології та суміжних наук. Поняття «фольклорна традиція» використовується як у значенні сукупності текстів народної культури, так і механізму їхньої ретрансляції; звертається до таких аспектів, як «субстанційний», «структурний», «технологічний», «прагматичний». Структурні дефініції мають характер поступового «наближення», або зміни масштабу розгляду: національна (етнічна) традиція, традиція етнокультурних регіонів (регіональна), локальна та мікролокальна «осередкова» традиції. Також типи фольклорної традиції розрізняються за характером заселення та соціально-історичними умовами формування: автохтонна традиція, новопоселянська (вар. — «сторожильська») традиція, маргінальна традиція або етнічна традиція в іномовному оточенні. Як об'єкт культурології фольклорна традиція є можливою локальних традицій, з певним переліком ознак: етнографічний контекст, жанрова система та її структурування у вигляді набору музичних форм для кожного жанру. Як складова загальнокультурного процесу локальна фольклорна традиція по особливому проявляє себе в просторі й часі. З цих позицій народна пісенність визначається як важливий культурний елемент певної епохи, який діє на мовно-інтонаційному рівні та реалізується через жанрову систему й особливості народного виконавства.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розглядом народної пісенності новопоселянських та інших регіональних

фольклорних традицій з урахуванням міждисциплінарного підходу та визначених структурних дефініцій.

Список літератури

1. Абрамян Э. Г. У истоков культурной традиции / Э. Г. Абрамян. — Ташк. : Изд-во «ФАН» Узбекской ССР, 1988. — 125 с.
2. Алексеев Э. Е. Фольклор в контексте современной культуры / Э. Е. Алексеев. — М. : Сов. композитор, 1988. — С. 78.
3. Власова В. Б. Традиция как социально-философская категория / В. Б. Власова // Философская наука, 1980. — №4. — С. 30–40.
4. Гиппиус Е. А. Проблемы ареального исследования традиции русской песни в областях украинского и белорусского пограничья / Е. А. Гиппиус // Традиционное народное музыкальное искусство и современность: (Вопросы типологии) Сб. тр. Вып. 60. / Отв. ред. М. А. Енговатова. — М., 1982. — С. 5–13.
5. Гошовський В. Л. Етногенетичні аспекти мелогографії / Проблеми етномузикології : зб. наук. ст., Вип. 5 / Ред.-упорядник Ірина Кліменко; НМАУ ім. П. І. Чайковського; ПНДЛ по вивченню та пропаганді народної музичної творчості. — Київ., 2010. — (Слов'янська мелогографія : Кн. 1 з доданим атласом). — Ч. 1 : Студії — С. 13-14. — 252 с.
6. Гошовський В. Народні пісні Закарпаття Наук. ред., вст. ст. В. Пасічника, переклад з рос. Р. Мисько-Пасічник, В. Пасічника. — Львів, : Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України, 2003 — 446 с.
7. Грица С. Й. Скорочення фольклорних середовищ — уніфікація фольклорних стилів // Міжнародна науково-практична конференція «Процес соціалізації у контексті традиційної народної культури» / Харківський обласний центр народної творчості. — Х. : Регіон-інформ, 2000. — С. 20–22.
8. Гуревич П. Словарь по культурологии, 1996 г. terme.ru/dictionary/859
9. Гусев В. Н. Эстетика фольклора / Н. В. Гусев. — Л. : Наука, 1967. — 318 с.
10. Іваницький А. І. Українська музична фольклористика : методологія і методика / А. І. Іваницький. — К. : Заповіт, 1997. — 391 с
11. Кліменко І. В. Методичні проблеми сучасної мелоареології: з практичного досвіду документального картографування / Проблеми етномузикології : Зб. наук. ст., Вип. 5 / Редактор-порядник Ірина Кліменко; НМАУ ім. П. І. Чайковського; ПНДЛ по вивченню та пропаганді народної музичної творчості. — Київ., 2010. — (Слов'янська мелогографія : Кн. 1 з доданим атласом). — Ч. 1 : Студії — С. 19-30. — 252 с.
12. Квитка К. В. Избранные труды: в 2-х т. / Сост. и коммент. В. Л. Гошовского. — М. : Сов. композитор. — 1971-1973. — Т.1-2.
13. Коропниченко Г. М. Перехідна зона як об'єкт мелогографії (за матеріалами весільних наспівів межиріччя Тетерева та Ірпеня) // Проблеми етномузикології : зб. Наук. Пр. / Упоряд. О. Мурзіна. — вип. 1. — К., 1998. — С. 137–166.

14. Культурология: краткий тематический словарь / Под ред. Драч Г.В., Матяш Т. П. — Ростов н/Д: Феникс, 2001 — 192 с. www.alleng.ru/d/cult/cult051.htm
15. Мехнецов А. М. Традиция как основной принцип народной музыкальной культуры. / Материалы всероссийской науч.-практич. конференции «Прошлое и настоящее русской хоровой культуры» Ленинград, 18-24 мая 1981г. // Всероссийский фестиваль «Невские хоровые ассамблеи». — М., 1984. — С. 32–34.
16. Народное музыкальное творчество: Учебник / Отв. Ред. О. А. Пашина. — СПб. : Композитор, 2005. — 568 с.
17. Неклюдов С. Ю. «Фольклор: типологический и коммуникативный аспекты» <http://ruthenia.ru/folklore/neckludov15.htm>
18. Новикова Л. І. Про історичну динаміку жанрового ряду слобожанського фольклору ХХ сторіччя / Проблеми етномузикології : зб. наук. пр. / упоряд. О. І. Мурзіна. — К., 2004. — Вип. 2. — С.284–293 — 364 с.
19. Осадча В. М. Обрядова пісенність Слобожанщини : навч. посіб. / В. М. Осадча. — Видавець Савчук О. О., 2011. — 184с. — (Серія «Слобожанський світ». Випуск 2).
20. Тюрикова Е. В. «Стероотражение» фольклорной традиции: Экспедиционные открытия последних лет: Народная музыка, словесность, обряды в записях 1970-х — 1990-х годов. — СПб. : Дмитрий Буланин, 1996. — С. 214–224.
21. Тюрикова О. В. Рушійний компонент фольклорної динаміки / Проблеми етномузикології : зб. наук. пр., / упоряд. О. І. Мурзіна. — К., 2004. — Вип. 2. — С. 294–311. — 364 с.
22. Шейко В. М., Богущкий Ю. П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина ХІХ — початок ХХІ ст.). Монографія. — К. : Генеза, 2005. — С. 58–59. — 592с.
23. Щуров В. М. О региональных традициях в русском народном музыкальном творчестве. // Музыкальная фольклористика Ред. А. А. Банин. Вип. 3. — М. : Сов. композитор, 1986. — С. 11– 47.

Надійшла до редколегії 22.03.2012 р.